

Словенска терминологија данас

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE

2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР
др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД
2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигівна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринев-Гриневић, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринев-Гриневић,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигівна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејллана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2017

САДРЖАЈ

Уводно слово	9
--------------------	---

I. ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ТЕРМИНОЛОШКИХ И ТЕРМИНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. ПРАВЦИ У ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Викторія Людвігівна Іващенко: Слов'янське термінознавство: проблематика й перспективи розвитку	15
Эльвира Анатольевна Сорокина: Формирование теории <i>языка для специальных целей</i> (ЯСЦ)	29
Сергей Викторович Гринев-Гриневич: Антрополингвистика как современное развитие терминоведения	41
Кацярына Пятроўна Любецкая: Спецыяльная лексіка беларускай мовы як аб'ект даследавання беларускіх лінгвістаў у канцы XX – пачатку XXI стст.	51
Marta Małachowicz: Prace dyplomowe z dziedziny terminologii i terminografii powstałe w instytucie komunikacji specjalistycznej i interkulturowej uniwersytetu warszawskiego w latach 2010–2015	61

II. ТЕРМИНОЛОГИЈА И РЕЧНИЦИ

Сергей Дмитриевич Шелов: Универсальный терминологический словарь: новый тип терминологических словарей	71
Юрий Николаевич Марчук: Проблемы многоязычной терминографии	85
Марија С. Ђинђић: Обрада лингвистичких и граматичких термина у двојезичном описном речнику (на примеру Новог турско-српског речника / Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük)	91

Данко Шипка: Двојезична терминологија исламских термина	101
Рада Стијовић, Олга Сабо, Ранка Станковић: Речник САНУ као база терминолошких речника (на примеру Речника кулинарства)	109
Володимир Володимирович Дубичинський: Терминографічні праці харківських лексикографів	125
Вячеслав Константинович Щербин: Отраслевая лексикография Беларуси	135

III. ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Јованка Радић: О логичким основама српских лингвистичких термина на <i>-ица</i> и <i>-ина</i>	149
Милош М. Ковачевић: О термину субјекат у србистици	173
Вељко Ж. Брборић: Српска правописна терминологија данас – у науци и настави	187
Драго Тешановић: Централни и периферни суфикси у српској дериватологији	197
Сања Ж. Ђуровић: Основни појмови морфематике српског језика	213
Марина Љ. Спасојевић: Појмовно-терминолошки апарат при проучавању глаголског вида и сродних појава у србистици у светлу аспектолошких приступа	229
Наташа С. Вуловић: Употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици	243
Владан З. Јовановић: Српска терминологија у <i>Речнику словенске лингвистичке терминологије</i> из угла савременог стања српске лингвистике	253
Milan Harvalík: Slovanská onomastická terminologie v mezinárodním kontextu	267
Iveta Valentová: Slovenská onomastická terminológia	277

IV. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ТЕРМИНА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТЕРМИНИ И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА

Виктор Д. Савић: Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)	291
Исидора Г. Бјелаковић: Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)	305
Александар М. Милановић: Развој српске терминолошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића	317

Марина С. Јањић: Школска терминологија у дијахронијској перспективи	331
Ewa Wolnicz-Pawłowska: Problemy terminologiczne w działalności UNGEGN	343
Tanja Fajfar: Jezikovnokulturna ustreznost kot terminološko načelo	351
Mojca Žagar Karer: Terminološko svetovanje: izkušnje in perspektive	361
Lana Hudeček: Anglizmi u hrvatskome nazivlju	371
Milica Mihaljević: Terminologija kao deskriptivna ili preskriptivna znanost – stanje u Hrvatskoj	383

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

Милорад П. Дешић: Специјална лексика и полисемија	407
Рајна М. Драгићевић: Детерминологизација као процес општег лексичког фонда	417
Mariusz Górnicz: Czy naukowcy z krajów słowiańskich lubią terminy metafory?	425

VI. ФУНКЦИОНАЛНА РАСЛОЈЕНОСТ ТЕРМИНОЛОШКОГ ИЗРАЗА – НАУЧНА, ПРОФЕСИОНАЛНА (СТРУЧНА) ТЕРМИНОЛОГИЈА И СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ НАРОДНИХ ГОВОРА

Ружица С. Левушкина: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности	439
Альбіна Анатоліївна Ковтун: Способи непрямой номінації релігійних понять в українській мові	451
Ђорђе Р. Оташевић: Рад на српској слободнозидарској терминологији	461
Гордана Р. Штасни: Термини у домену нанотехнологије	469
Оксана Чмелікова-Газдошова: Субстантивовані прикметники в українській і чеській юридичній термінології	481
Бојана С. Милосављевић: Филозофска лексика у речнику и у говору	493
Милан С. Ајдановић: Грецизми у српском географском терминосистему	509
Валентина Федоровна Новодранова: Когнитивное моделирование терминосистемы предметной области знания	521
Ольга Михайловна Рылкина: Способы терминообразования русских нозологических терминов (на материале русскоязычной терминологии детской кардиологии)	529

Тамара Валентиновна Рожкова: Статус и типологизация глагола в медицинской терминологии	537
Елена Викторовна Рыжкина: О некоторых динамических процессах в современной русской терминологии	549
Маргарита Николаевна Лазарева: О соотношении интернационального и национального в научных названиях растений (на материале русского языка)	557
Оксана Вікторівна Нарушевич-Васильєва: Семантико-тематична та категорійно-поняттєва організація української термінології харчової промисловості	567
Драгана И. Радовановић: Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника	577
Неђо Г. Јошић: Народни називи воћака код Срба и критеријуми њиховог раслојавања	587
Мирјана С. Петровић-Савић: Из географске терминологије Јадра	599
Ивана В. Лазић-Коњик: Лексика традиционалне културе према тематским пољима	613
Софија Ј. Мићић-Кандијаш: Лексиколошки и лексикографски аспекти преводјења енглеских медицинских израза на српски	625

VII. ЕЛЕКТРОНСКЕ ТЕРМИНОЛОШКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ТЕРМИНОЛОГИЈИ, ТЕРМИНОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. ТЕРМИНОЛОШКИ САЈТОВИ И ПОРТАЛИ

Александр Васильевич Зубов: Способы автоматического извлечения терминов из текста	639
Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa: Wykorzystanie terminologii w systemie informacyjno-wyszukiwawczym językoznawstwa slawistycznego iSybisław	643
Maja Bratanić, Ana Ostroški Anić, Siniša Runjaić: Od baze do portala – razvoj nacionalne terminološke infrastrukture	657
Jana Levická: Počiatky slovenskej terminologickej databázy a jej súčasnosť a budúcnosť	667
Максим Олегович Вакуленко: Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові	679

УВОДНО СЛОВО

Зборник пред нама настао је из реферата изложених на Међународном научном симпозијуму *Словенска терминологија данас*, који се одржао 11–13. маја 2016. године у Београду, у организацији Српске академије наука и уметности (Одељења језика и књижевности), Института за српски језик САНУ, Академије наука и умјетности Републике Српске (Одјељења књижевности и умјетности) и Матице српске. У Организационом одбору скупа били су: Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија Милорадовић, проф. др Мато Пижурица, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић, др Викторија Људвиговна Ивашченко, к. ф. н. Вјачеслав Константинович Шчербин и др Владан Јовановић. Секретари Организационог одбора били су др Марина Спасојевић и др Мирјана Петровић-Савић, а научни секретари: Весна Ђорђевић и Бојана Томић. Будући да је један од основних циљева с којим је основано Друштво српске словесности био рад на стварању српске научне терминологије, одржавање Симпозијума у оквиру програма обележавања 175 година од оснивања Друштва, данас Српске академије наука и уметности, била је прилика изнова се подсетити овог важног догађаја.

На Међународном научном симпозијуму *Словенска терминологија данас* изложено је 63 реферата, а учесници су били из 11 земаља: Србије, Републике Српске (Босна и Херцеговина), Хрватске, Словеније, Пољске, Чешке, Словачке, Русије, Белорусије, Украјине и Сједињених Америчких Држава.

Првог дана, пре него што је Симпозијум званично био отворен, одржан је састанак чланова Терминолошке комисије при Међународном комитету слависта, по унапред припремљеном програму Комисије. На састанку Комисије, поред осталог, разговарано је о динамици рада на изради колективне монографије *Словенска терминологија крајем 20. и почетком 21. века* и изради библиографије радова из терминолошке лингвистичке проблематике за поменути период. Поред чланова Комисије, на Симпозијуму су учествовали домаћи и страни филолози из више лингвистичких дисциплина, будући да терминологија представља важан сегмент номенклатуре сваке појединачне науке, дисциплине, па тако и лингвистике у целини.

Скуп је отворен поздравном речју потпредседника Српске академије наука и уметности академика Љубомира Максимовића, а потом су поздравне речи упутили и представници других установа у својству организатора и покровитеља скупа: проф. др Слободан Реметић, редовни члан Академије наука и умјетности Републике Српске, др Миодраг Матицки, потпредседник Матице српске, проф. др Срето Танасић, директор Института за српски језик САНУ, и проф. др Љиљана Бајић у име Савеза славистичких друштава Србије и Међународног комитета слависта. На пленарној седници, којој су председавали академик Предраг Пипер, др Викторија Људвиговна Ивашченко и проф. др Срето Танасић, изложено је седам реферата, у којима су представљена истраживања у области терминологије из седам словенских лингвистичких средина: Украјине, Русије, Словеније, Белорусије, Пољске, Хрватске и Србије.

Другог дана скупа организоване су две паралелне секције, уобличене у два преподневна и два послеподневна блока. Након сваког блока предвиђена је и реализована петнаестоминутна дискусија. У оквиру прве секције изложено је деветнаест реферата, у којима су обрађивани проблеми из лингвистичке терминологије у словенским језицима, затим представљене анализе термина из разних области знања и стваралаштва из угла етимологије, историјског развоја и савременог стања, анализирана практична питања упоредне и вишејезичне терминологије и терминографије. У оквиру друге секције, изложено је деветнаест реферата, у којима су обрађене теме везане за место термина у лексичком систему словенских језика, упоредно изучавање терминолошких система, израду терминолошких електронских база и портала, као и израду терминолошких речника.

Током трећег дана скупа паралелне секције подразумевале су преподневни и један послеподневни блок (само у првој секцији), након којих је, такође, организована петнаестоминутна дискусија. У оквиру прве секције изложено је дванаест, а током друге секције седам реферата. У рефератима су обрађиване теме које се односе на функционалну раслојеност терминолошког израза, затим питање терминологије у језицима специјалне намене, проблем интернационализације и национализације у терминологији словенских језика итд. С обзиром на славистичку природу скупа, теме реферата, као што је било очекивано, у првом реду биле су посвећене дескриптивним, нормативним и компаративним аспектима словенске терминологије данас и у њеној историји.

Радови представљени у овом зборнику одражавају главне токове у којима се у словенском свету данас развија терминологија схваћена у два основна значења – као 1) уређен систем специјалних лексичких јединица у служби одређене науке, струке, духовности, уметности и сл. и као 2) аутономна лингвистичка дисциплина која се бави изучавањем термина као

јединица термилошког система. Садржај зборника чине радови који су груписани у оквиру следећих целина: *I. Поглед на развој термилошких и термилографских изражавања у словенским језицима. Правци у терминологији, II. Терминологија и речници, III. Граматичка и лингвистичка терминологија, IV. Стандардизација терминологије у прошлости и садашњости. Термини и књижевнोजичка норма, V. Термин и лексички систем, VI. Функционална слојеност термилошког израза – научна, стручна (професионална) терминологија и специјална лексика духовне и материјалне културе народних говора, и, као последње поглавље, VII. Електронске термилошке базе података и њихова примена у терминологији, термилографији и лексикографији. Термилошки сајтови и портали.*

Овај симпозијум била је згодна прилика да се сагледа српска терминологија у ширем словенском лингвистичком контексту, да се погледа оно што је досад урађено и оно што још треба урадити. С друге стране, учешће великог броја домаћих лингвиста на скупу и објављивање њихових радова у овом зборнику омогућује да се српска лингвистика у пољу терминологије на ваљан начин представи широј словенској публици.

Уредници

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА И ПОЛИСЕМИЈА

Милорад П. Дешић*

При проучавању специјалне лексике највећа пажња поклања се терминима. Није довољно само одредити шта је термин, по чему се он разликује од нетермина. Намећу се и друга питања, нпр. да ли се може говорити о полисемији термина?; када је ријеч о полисемији, а када о хомонимији термина? Покушаћемо да одговоримо на ова питања и још нека, јер међу стручњацима има доста неслагања и у теорији и у пракси.

Кључне ријечи: специјална лексика, полисемија, хомонимија, термин, лексема, професионализам, номенклатурни назив

1. Лексика сваког језика може се груписати на више начина. Једна од подјела је она по којој поред опште постоји и специјална лексика. Њој припадају термини, професионализми и номенклатурни називи (номенклатура). У овом прилогу посебна пажња је посвећена полисемији у специјалној лексици, тј. односу међу терминима, односу термина према нетермину, питањима терминологизације, детерминологизације и ретерминологизације. Анализа се заснива углавном на примјерима из једнотомног *Речника српскога језика* (РСЈ) Матице српске (2007).

2. О терминима је доста писано на страни, али и код нас (у радовима Даринке Гортан-Премк, Рајне Драгићевић, Данка Шипке и других). Сматра се да је термин научни или стручни назив за одређени појам из науке, технике, умјетности, свакодневног живота и других области, исказан једном ријечју или групом ријечи, понекад формулом, симболом, словом или бројем. Веома је битно да термин буде тачно и прецизно дефинисан. Поред разлике, он је по неким особинама сличан ријечима из општег лексичког фонда, па срећемо, на примјер, термине у синонимном односу: *сингулар* – *једнина*, *полисемија* – *вишезначност*, *вокал* – *самогласник*, *консонант* – *сугласник*, *лингвистика* – *наука о језику*, *H₂O* – *вода*, као и термине у антонимском односу: *анализа* – *синтеза*, *синоним* – *антиноним*, *анода* – *катода*, *деминутив* – *аугментатив*, *индукција* – *дедукција*, *асимилација* – *дисимилација*, *макросистем* – *микросистем*. Од посебног значаја је однос полисемије према хомонимији

* Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за српски језик;
milorad.desic@gmail.com

термина. То питање ћемо размотрити анализирајући грађу из једнотомних рјечника, у којима се, поред лексике општег фонда, налази и велики број нај-фреквентнијих термина. Вјерујемо да би се слична слика добила и при анализи средњих и великих рјечника (тезауруса), који садрже много више ријечи, међу њима и термина, и много више значења.

3. Проучаваоци истичу да термин треба да има само једно значење у одређеном предметном пољу. Међутим, говори се и о полисемији термина, која се различито схвата. С једне стране, неки лингвисти мисле да у посебном типу вишезначности термина леже различита мишљења научних школа, праваца или пак различити углови гледања на исти појам – дефиниција *синџагме* није иста код лингвиста који припадају различитим школама, не гласи једнако код фонетичара, синтаксичара и семантичара. С друге стране, поједини лингвисти оспоравају полисемију такве врсте јер се само различито дефинише један исти појам. Мислимо да је несумњиво ријеч о полисемији термина у случајевима кад се један термин односи на више појмова из исте области. У РСЈ налазимо приличан број примјера за такву појаву. Навешћемо овом приликом само један дио:

генератор – **1.** физ. **а.** машина за производњу електричне струје, динамо-машина [...] **б.** машина за производњу ђинских, гасовитих горива;

дијазон – **1.а.** муз. обим, ојсег човечјег гласа или музичког инструмента, расјон [...] **2.** муз. метална направа са два крака за давање тона, звучна виљушка;

импулс – мед. **а.** неодољив природни нагон, тежња, инстинкт. **б.** нервно раздражење, нервни удар. **в.** оно што изазива реакцију, подстицај, подстрек, побуда;

корен/коријен – [...] **2.** анат. **а.** део рожнатих и кошнатих израштаја на човечјем или животињском телу из кога они расту: ~ косе, ~ нокта. **б.** основа неких органа или делова тела (шаке, живца и сл.) који представља везу са осталим деловима тела: ~ руке, ~ репа [...] **5.** мат. **а.** (датог броја) број који треба ставити одређеним изложником да би се добио дат број, резултат кореновања: квадратни ~. **б.** математички израз или исмени знак којим се означава кореновање. * [...] (*из*)вадити, *извући*, *извлачити* (*квадратни*, *кубни*) **корен** мат. израчуна(ва)ти (*квадратни*, *кубни*) **корен**, *кореновати*;

параметар – **1.** мат. **а.** величина од које зависи нека функција или облик кривуље. **б.** тежица у жаритици пресечене кује, окомица на главну ос;

прилог – [...] **4.** лингв. нејроменљива реч која стоји уз глаголе, придеве и друге прилоге и ближе одређује њихово значење (или стоји уз именице као *паритивна* реч). ***глаголски** ~ **времена садашњег** лингв. *нелични*, *нејроменљиви глаголски облик* који обично означава радњу која се врши паралелно са радњом *предикаца*. **глаголски** ~ **времена прошлог** лингв. *нелични*,

нејпроменљиви глаголски облик који најчешће означава радњу која се извршила пре радње предикаџа;

џачка – [...] **2.** лингв. **а.** инџерџункцијски знак (.) на крају џоџврдних и одричних реченица. **б.** џакав џравоџисни знак који се сџавља иза неких скраћеница и скраћених речи (нпр., итд., бр. (број), чл. (члан)) и иза редног броја наџисаног араџском цифром или иза слова коме је даџа функција редног броја.

Претходни вишезначни термини припадају различитим терминолошким системима, користе се у физици, музици, медицини, анатомији, математици и лингвистици. Неки од њих јављају се као изрази: синтагматски (џрилог у лингвистици) и фразеолошки (корен/коријен у математици).

4. Веома важно питање је како поступити у ситуацијама кад се исти основни облик ријечи у служби термина односи на више појмова из различитих области. Да ли је тада ријеч о полисемији или о хомонимији? Каква рјешења нуде лексикографи? Пођи ћемо опет од РСЈ. Из великог броја примјера изабрали смо следеће:

дисимилација – **1.** биол. џроцес разлагања органских једињења у организму џри којем се ослобађа енергија џоџребна за функционисање органа. **2.** лингв. разједначавање, џромена једнога од двају једнаких или сродних главова који се налазе један близу другога;

џоџеницијал – [...] **3.** физ. радња џоџребна да се нека јединична величина из неизмерености доведе у одређену џачку физикалног џоља: електрични ~ , магнетни ~ . **4.** лингв. глаголски облик радње, џоџодбени начин, кондиционал;

џросџор – [...] **2.** фил. један од оџиџиџих оквира џосџојања маџерије, енергије [...] * **борбени** ~ спорт. џросџор одређен за борбу (у различитиџ борилачким вешџинама). **брисани** ~ вој. џросџор у џравцу гађања у коме се џуџања зрна не издиже изнад циља. **ваздушни (зрачни)** ~ правн. џросџор над коџненом и воденом облашћу какве државе као део џене џериџорије. **казнени** ~ спорт. део игралиџиа џред враџима, џред голом, у коме сваки џрекршај џовлачи сџрогу казну;

раван – **1.** геогр. равна џовршина; равница, низија. **2.** мат. џовршина која је одређена, дефинисана најмање са две џраве или са џири џачке. * [...] **сџрма (коса)** ~ физ. једносџавна најрава која се сасџоји од чврстог џела учвршћеног џако да му је једна равна сџрана косо нагнуџа и служи за лакше џодизање и сџуџање џерџа;

субјек(а)џ – **1.** лингв. врџилац радње, носилац неке особине или сџања изражених џредикаџом, означен једном или са више речи у реченици, џодеџи. **2.** џравно лице као носилац неког џрава;

џеџ – [...] **3.** вој. џросџор на коме је део неџријаџељске војске оџкољен са свих сџрана [...] **4.** анат. џросџор који се сџвара у џкиву и џуни нечим: парадентозни ~ .

У наведеним примјерима дато је више термина из разних области, страног и домаћег поријекла, у оквиру једне исте лексеме. Дакле, у питању је полисемија лексеме, коју разликујемо од полисемије термина. У тим лексемама уз терминолошка могу да стоје и нетерминолошка значења (код именице *субјек(а)т* у другом терминолошком значењу изостао је квалификатор *јавн.*). Поједини термини постоје само у форми израза: *борбени*, *брисани*, *ваздушни*, *казнени* – *јросџор*: *сџрма* (*коса*) – *раван*.

Да бисмо утврдили каква је лексикографска пракса у погледу односа полисемије лексема према хомонимији код термина, провјерили смо у неколико рјечника, домаћих и страних, како су обрађене сљедеће именице: *асимилација*, *бокс*, *деривација*, *комплекс*, *кредит*, *монџажа*, *морфологија*, *објект*, *операција*, *џуш*. Провјера је обављена у једнотомним рјечницима: *Речник српског језика* Матице српске (2007), *Велики речник српских речи и израза* И. Клајна и М. Шипке (2008), *Рјечник страних ријечи* В. Анића и I. Goldsteina (2009), *Рјечник хрватског језика* Лексикографског завода и Школске књиге (2000), *Български џълковен речник* (2008), *Le Nouveau Petit Robert de la langue française* (2010). Показало се да се лексеме које садрже термине из разних области, уз могућа нетерминолошка значења, најчешће обрађују као полисемичне ријечи. Малобројни хомоними углавном се свode на пар *бокс* и *џуш* – тако је у српским рјечницима, у *Рјечнику страних ријечи* (гдје је додат и *кредит*) и у бугарском рјечнику. У француском рјечнику хомоними су *бокс* и *деривација*, а у *Рјечнику хрватског језика* ниједна од десет анализираних лексема није хомоним, него је свака представљена као полисемична ријеч.

И поред лексикографске праксе, у којој се различити термини уклапају у већини случајева у полисемију лексеме, сматрамо да је оправданије обрађивати термине као хомониме, као посебне одреднице, са подигнутом бројком и одговарајућим квалификатором испред дефиниције. Хомоними су и вишечлани термини, изрази. Они би се наводили иза основне лексеме, изнад које би стајала бројка као знак хомонимности. Тако би, према РСЈ, *борбени јросџор* и *казнени јросџор* (иста, спортска област – полисемија термина са два подзначења) дошли иза *јросџор*³, *брисани јросџор* иза *јросџор*⁴, *ваздушни (зрачни) јросџор* иза *јросџор*⁵. Пошло се од подигнуте бројке 3 зато што се *јросџор*¹ односи на нетерминолошка значења лексеме, а *јросџор*² на филозофски термин. Према РСЈ, израз *сџрма (коса) раван* стајао би иза *раван*³, пошто му претходе *раван*¹ (за географски термин) и *раван*² (за математички термин). Нетерминолошки израз *сџајџи (биџи) на сџој равни с неким биџи једнак, сџи с неким* могао би да дође иза *раван*⁴.

5. У РСЈ можемо наћи потврде за три веома значајне семантичке промјене везане за термине: *џерминологизацију*, *дејтерминологизацију* и *рејтерминологизацију*.

а. При терминологизацији општеупотребна ријеч, нетермин постаје термин. Он је у саставу полисемичне лексеме, али ми предлажемо да то буде хомоним:

снага – **1.а.** *сјособносѝ живих бића да најпрезањем својих мишића покрећу нешто, да раде, делују, сјособносѝ физичког рада; физичка енергија човека, живојшине [...]* **7.** физ. **а.** *брзина вршења рада, рад у јединици времена изражен у ватима;*

сѝ – **1.** *прорез са кесицом, врећицом на одећи у којој се носе сѝније сѝвари и новац [...]* **4.** анат. *просѝор који се сѝвара у шкиву и ѝуни нечим.*

Посебан вид терминологизације представљају случајеви у којима долази до подударанја општег и терминолошког значења:

боја – **1.** физ. *визуелни уѝисак; видни осеѝ који у оку сѝварају свеѝлосни зраци одређених шаласних дужина (дирекѝно или одбијени од предмета, односно проѝушѝени кроз њих);*

вода – **1.а.** *прозрачна, безбојна ѝечносѝ, обично без мириса и укуса, хемијско једињење водоника и кисеоника (H_2O), врло расѝросѝрањено у ѝрироди (реке, језера, мора): пијаћа ~, речна ~, морска ~, изворска ~;*

колeно/кољeно – **1.а.** анат. *зглоб који сѝјаја доњи део буѝне косѝи с горњим крајем џеванице, део ноге око ѝога зглоба; одговарајући зглоб ноге у живојшине;*

коњ – **1.** зоол. **а.** *сисар Equus caballus из реда коѝиѝара, домаћа живојшине која служи за вучу и јахање;*

корeн/коријeн – **1.** *ѝодземни биљни орган којим се биљка учвршћује за земљу и црѝе из ње воду и храну;*

ѝрасе – **а.** зоол. *младунче свиње.*

Кад се поклапају опште и терминолошко значење, полисемична лексема остаје цјеловита: паралелно се дају општа и терминолошка значења, тј. термини из исте области не издвајају се као хомоними. Хомоними су термини који су у РСЈ дати у једној лексеми, али припадају другим подручјима. На примјер, **боја** има опште значење ‘материја, средство које служи за бојење, фарба’, као и терминолошко из физике ‘особина звука, звучни утисак који на слух чине споредни виши тонови и који зависи од резонатора, тембр; карактеристика гласа’. Оба значења иду уз исту лексему. Међутим, хемијски термин **анилинске боје**, са значењем ‘индустријски добијене органске боје (којима анилин служи као основа)’, требало би издвојити као хомоним јер се односи на једну другу област, на хемију. Слично би се поступило и у другим примјерима, гдје се, у РСЈ, наводе општа значења и терминолошка – термини који се према предметном пољу слажу са основним и они који се не слажу, који би се издвајали као хомоними:

вода (изостављен квалификатор *хем.*) – [...] **2.** *ниво водене масе, водосѝај.* – Вода расте [...] * **ѝешка** ~ хем. 1) *ѝприродна вода која садржи досѝа калцијум-карбоната, магнезијум-карбоната и осѝталих сасѝојака више него обично [...]* **џарска** ~ технол. *смеша соне и азѝйне киселине која се уѝѝпребљава за расѝварање злата и других ѝлемениѝих метала;*

колeно/кољeно – **1.б.** део ногe изнад *ћога* зглоба код човека (у сeдeћeм *ћоложају*). – Дeтe му сeдe на колeна [...]. **3.** бот. задебљали део на *сћабљници* биљакa одакле сe *насћавља* расћeњe грана, лисћова;

коњ – [...] **2.** фиг. пeј. незграјан, глућ, oграничeн човек [...]. **4.** назив за разнe *ћредмeћe* који својим изгледом, наменом и сл. *ћодсeћају* на коња (1a) [...]. **б.** спорт. *врсћа гимнасћичкe сћравe* [...]. **8.** зоол. *врсћа морскe рибе* *Corvina nigra*;

корeн/коријeн (изостављeн квалификатор *боћ.*) – [...] **3.** фиг. [...] **б.** ослонац, *ћоћћора*, *ћодришкa*: имати корeн у народу [...]. **4.** лингв. *ћрвобћћни*, основни, *нерашћланљиви* део рeчи, обично заједнички за вишe рeчи;

ћрасe – [...] **б.** фиг. замазано, *ћрљаво*, неуредно дeћe. * [...] **морско** ~ зоол. *заморчe* *Savia sobaya*. **ћоћћино** ~ бот. *врсћа биљкe* *Phleum pratense*.

Понeкад, у оквиру истe лексeмe, један термин покрива двијe области:

рeакција – **1.** одговор на акцију, *ћроћћивдeјсћво*, *оћћор*, узвраћањe на *нeшћо*: ~ народа на новe мeрe [...]. **3.а.** физиол. и биол. деловањe *неког жи-вог организма* или *ћојeдиначног органа* изазвано *сћољним* или *унућрашћним ућћицајeм* на организм: ~ срца.

При оваквој терминологизацији заједнички термин не треба раздвајати. Најбољe би било издвојити га као један хомоним.

И именица **молекул** представљeна је као заједнички термин: физ. и хем. *најмања чeсћица* *некe маћерије*, *сућсћанцe* која има *њeнe хeмијскe особинe*.

б. Дeтeрминoлогизација је процес супротан терминологизацији: термин прeлази у нeтермин, у општу ријeч. У РСЈ оба значeња су дата у оквиру јeднe полисeмичнe лексeмe, али могло сe и друкчијe поступити: представити два значeња као два хомонима:

алиби – **а.** правн. *одсућносћ окривљeног с мeсћа* *ћресћућа*; *чињeницe*, *срeдсћва* одбране којима окривљeни доказујe своју *невиносћ* *ћврдeћи* да сe у врeмe *деликћа* налазио на неком другом мeсћу, а нe на мeсћу *ћресћућа* [...]. **б.** изговор, *оћравдањe* за *нeућeли* *ћодухвaћ* или *учињeну грeшкy*: тражити ~ за нeуспeх;

аћћом – **а.** хем. *најмањи нeдeљиви дeлић елeмeнћарнe маћерије*, који сe сасћоји из јeзгра и елeкћронског омоћача. **б.** фиг. оно *шћћо* је занeмaрљиво мало, *ћрунчица*: са последњим атомима снагe;

оћeрисаћћи – **1.** мед. (некога, нeшћо) (*из*)*вршићћи* хируршки захвaћ, *оћeрацију*. **2.** (обично несвр.) (*из*)*вршићћи* *неки* *ћосао* (*некe* *ћословe*), (*с*)*ћроводћћи* *неку активносћ*, *делaћносћ* (обично *нeдоћућћeну*, *ризичну*). – Оперисе (цe-пари) по трамвајима.

в. Помињани су већ случајeви кад исти облик ријeчи функционисе као термин за вишe области. Тешко је утврдити којим редослијeдом су настајали нови појмови – који су створени у приближно исто врјeмe, а који у различитим периодима. Процес рeтeрминoлогизације можe сe пратити и у новијe врјeмe. У РСЈ налазимо овај примјер:

миш – 1.а. зоол. у мн.: врло распростирањена породица сисаих мушких Muridae из реда глодара (у јд.: глодар из ње породице): балкански ~ [...] домаћи (кућни, обични) ~ [...] 3. периферни рачунарски уређај, обликом помало сличан мишу (1а), који се руком покреће по равној површини, а служи за посматрање курсора и за давање наредби компјутеру.

У првом значењу дошло је до поклапања општег и терминолошког значења (зоолошког). Треће значење дефинише нови појам, нови термин, информатички, који би свакако требало издвојити као хомоним.

6. У РСЈ термини се јављају у екавском и ијекавском лику: *жлезда/жлијезда, колено/кољено, корен/коријен, јесма/јјесма* (нису наведени квалификатори муз. и књиж. за музичко и књижевно дјело).

За један број термина може се рећи да су кроатизми, облици и ријечи уобичајени у језику Хрвата. Они се обично стављају у заграду: *кисеоник* (кисик), *лексема* (лексем), *лексика* (лексик), *морфема* (морфем), *оперирати*, *фонема* (фонем). Има и других поступака. Рецимо, *душик* није одредница, али је поменут иза дефиниције за *азот*, док је *оток* упућен на *отвор*, али се јавља и као дио дефиниције за *отвор*. Поред тога, омашком су *молекул* и *молекула* дати као прави дублети, иако ови облици нису потпуно равноправни пошто је *молекула* кроатизам.

7. Професионализам је лингвистички термин који се односи на ријечи и изразе својствене особама исте професије. С обзиром на стандард, професионализме бисмо могли подијелити у двије групе: *професионални термини* и *професионални нестандардни називи*.

Професионални термини су основне, стандардне лексеме које су својим значењем везане за одређене појмове из неког занимања, струке. Те лексеме односе се не само на особе него и на предмете, радње, животиње, на нешто што је у битној вези са конкретном професијом. У РСЈ налазимо:

заваривач – мајстор који заварује метал;

кројач – занатлија који се бави кројењем и шивењем одеће, онај који кроји, шије, израђује одела, одећу;

обућар – занатлија који прави и правља обућу;

јон – 1. ушивљена говеђа или коњска кожа; доњи део обуће израђен од овакве коже, гуме и сл., шивљена;

мислија – зидарска алатка, њосна, равна лопатица са дршком, којом се захваћа и размазује малтер; количина малтера захваћена њом алатком;

заваривање – несвр. према заваривању;

заваривање – 1. ковањем сипијом јако загрејане делове метала;

јулин – мали овчарски пас.

Понекад се овакви термини налазе у синонимном односу: *лекар* ('стручњак који је завршио медицински факултет и који се бави лијечењем')

и *доктор*; *чобанин* (‘а. онај који чува стоку на паши’) и *йасийир*. Уколико је термин дат у оквиру полисемичне лексеме, требало би га издвојити као засебан хомоним.

Професионални нестандардни називи се у РСЈ упућују на професионалне термине, на стандардне лексеме. Тако су *йила* и *чобан* упућени на *йесџера* и *чобанин*, а слично је требало поступити и са одредницама: *варилац*, *варийи* (3. значење), *жага*, *инајдер*, *шофер*, *шусџер* (1. значење) – упутити их на *заваривач*, *завариваји*, *йесџера*, *кројач*, *возач* (у значењу занимања), *обућар*. Ако се нестандардни назив нађе у полисемичној лексеми, боље би било да се обради као хомоним.

8. Номенклатурни називи су имена у списковима, каталозима, на етикетама, која имају углавном предметно значење јер се односе на конкретне предмете. На примјер, у једној београдској самопослузи могли су се видјети, на производима, натписи са свим великим словима латиничким: CRNI LUK MLADI, SALATA PUTERICA, JABUKA ZLATNI DELIŠES, JOGURT OD KOZJEG MLEKA, STIŠNJENA ŠUNKA OD TUNE, ROSA, BELI RUSTIK HLEB и др.

9. На крају излагања о специјалној лексици, којој припадају термини, професионализми и номенклатурни називи, можемо изнијети неколико запажања. Прије свега, показало се да нису ријетки примјери за полисемију термина – кад се један термин односи на више појмова из исте области. Међутим, кључно питање је како поступити онда кад се исти термин односи на више појмова из различитих области и кад се уз термилошка јављају и нетермилошка значења. Анализа неколико рјечника, домаћих и страних, показала је да се у таквим случајевима лексеме најчешће обрађују као полисемичне ријечи. Дакле, ријеч је о полисемији лексеме, коју ваља разликовати од полисемије термина. Ипак, и поред овакве лексикографске праксе, мислимо да је оправданије обрађивати термине као хомониме, тј. као посебне одреднице. Требало би хомонимима сматрати и вишечлане термине, који би се наводили иза основне лексеме.

Разматране су и три семантичке промјене: терминологизација, детерминологизација и ретерминологизација. Истакнуто је да лексема остаје цјеловита кад се поклапају опште и термилошко значење и да не треба раздвајати заједнички термин (покрива двије области).

Професионализми су подијељени у двије групе: професионални термини и професионални нестандардни називи. Први су стандардне лексеме, а други треба да се упућују на њих. И једне и друге ваљало би обрађивати у полисемичним лексемама као хомониме.

Номенклатурни називи, као имена која се односе на конкретне предмете, нису од веће важности за анализирану тематику.

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког сисџема у срџскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија срџског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Бояџиев 2002: Тодор Бояџиев, *Българска лексикология*. София: Ануџис.
- Вџтов 1998: Вџрбан Вџтов, *Лексикология на българския език*. Велико Тџрново: Абагар.
- Русский язык. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1979.
- Шмелџв 1977: Дмитрий Николаевич Шмелџв, *Современный русский язык. Лексика*. Москва: Просвещение.
- Dešić 1990: Milorad Dešić, *Iz srpskohrvatske leksike*. Nikšić: Univerzitetska riječ.
- Šipka 2006: Danko Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Dubois 1999: Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du language*. Paris: Larousse – Bordas HER, 1999.

ИЗВОРИ

- Клајн–Шипка 2008: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сџраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Речник срџскога језика*, Мирослав Николић (ур.). Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Български тџловен речник*, Димитџр Попов (ур.). София: Наука и изкуство, 2008.
- Anić–Goldstein 2009: Vladimir Anić, Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Novi Liber.
- Le Nouveau Petit Robert de la langue française*. Paris: Le Robert, 2010.
- Rječnik hrvatskoga jezika*, Jure Šonje (ur.). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga, 2000.

Milorad P. Dešić

SPECIAL LEXEMES AND POLYSEMY

Summary

Special lexemes include terms, professionalisms and nomenclature names (nomenclature). The analysis has shown that the polysemy of terms – when a term has a number of meanings within the same field – is not uncommon. However, the key issue is what should be done when the same term refers to a number of meanings across different fields. Upon close reading of a number of dictionaries, we found that in such events the lexemes were usually treated as polysemic words. This, therefore, relates to the polysemy of lexemes, which should not be confused with the polysemy of terms. Nevertheless, despite such lexicographic practice, we find that it is more reasonable to treat such terms as homonyms, i.e. as separate lexemes.

The paper also analyzes three semantic changes: terminologization, de-terminologization and re-terminologization. Professionalisms are classified into two groups: professional terms (standard lexemes) and professional non-standard names. Both should be covered within polysemic lexemes as homonyms.

Nomenclature (the names of specific things) is not significant for the subject of analysis.

Keywords: special lexemes, polysemy, homonymy, term, lexeme, professionalism, nomenclature name